

ΣΚΕΨΕΙΣ - ΕΜΠΕΙΡΙΕΣ ΕΡΓΑΣΙΑΚΗΣ ΠΟΡΕΙΑΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Ξεκίνησα να εργάζομαι το 1969 στο Πολεοδομικό Γραφείο Χαλκίδας. Η ατμόσφαιρα του Υπουργείου ήταν οικεία, γιατί κατά τα χρόνια του ΕΜΠ δούλευα τα καλοκαίρια στο κεντρικό κτίριο του Συντάγματος (σήμερα στεγάζει το Public). Τα θέματα όμως στο γραφείο Πολεοδομίας απαιτούσαν γνώσεις ΓΟΚ, πράξεων αναλογισμού, απαλλοτριώσεων κ.λπ., νομοθεσία για την οποίαν ελάχιστα γνώριζα. Μελετώντας, εξοικειώθηκα πολύ σύντομα. Η αρχιτεκτονική με είχε προικίσει με μια γενικότερη αίσθηση και διαίσθηση των πραγμάτων.

Μετακινήθηκα στη συνέχεια στη Δ/ση Πολεοδομικών Μελετών στο Κεντρικό Υπουργείο. Τα χρόνια εκείνα συντάκτες των ρυμοτομικών σχεδίων ήταν οι αρχιτέκτονες- υπάλληλοι, με βοηθητικό υλικό κατ' ουσίαν ανύπαρκτο, πέραν αυτού των τοπογραφικών διαγραμμάτων. Η πρώτη σημαντική δουλειά που μου ανατέθηκε ήταν η μελέτη ένταξης σε σχέδιο περιοχής των δυτικών προαστίων, Περιοχής αυθαιρέτων την οποίαν έπρεπε να οργανώσω. Την επισκέφτηκα και πελάγωσα ακόμα περισσότερο. Άνοιγα τα σχέδια πάνω στο γραφείο και τα παρατηρούσα, αναζητώντας λύσεις για τον καθορισμό βασικών αξόνων που θα βοηθούσαν να βρω διέξοδο στο χάος. Με βασάνιζε η σκέψη πως κάθε γραμμή που τραβάω μπορεί κάποιους να ευνοήσει ή το χειρότερο να αδικήσει.

Με τον καιρό ο χρόνος έγινε σύμμαχός μου. Αυτή ήταν η πραγματικότητα της χώρας, μ' αυτήν έπρεπε να δουλέψουμε και να φροντίσουμε, ως επιστήμονες, να αλλάξει προς το καλλίτερο. Είδα έτσι το χώρο της μελέτης με μια αίσθηση ευθύνης και συμπάθειας. Μίλησα με κατοίκους που ερχόντουσαν στο γραφείο, πείσθηκα ότι μπορώ να βοηθήσω σε μια καλλίτερη οργάνωση της περιοχής. Δεν ξέρω πώς ολοκληρώθηκε τελικά το ρυμοτομικό και πώς εγκρίθηκε. Έφυγα για σπουδές στο Παρίσι.

Το 1975 επιστρέφοντας στην Υπηρεσία Οικισμού επανήλθα στα ίδια. Ρυμοτομικά και τροποποιήσεις τους. Ακολούθησαν ωστόσο φωτεινές περίοδοι, 1977-1980 με Υφυπουργό και στη συνέχεια Υπουργό το Στέφανο Μάνο, τα χρόνια του Αντώνη Τρίτση, που μένει πάντα στις ψυχές μας, αλλά και του Κώστα Λαλιώτη (σε μεγάλο διάστημα της Υπουργίας του ήμουν στις Βρυξέλλες). Δεν έχω την πρόθεση να ασκήσω κριτική ή να θίξω κανέναν από το σύνολο της πολιτικής ηγεσίας των χρόνων δουλειάς μου. Εξάλλου μιλάει το έργο κάθε ενός. Ανακαλώ στη μνήμη κάποιες περιόδους, με βάση την προσωπική εμπειρία της δουλειάς και με όση αντικειμενικότητα επιτρέπει η ανθρώπινη φύση.

Το 1977 στη νεοσύστατη Ειδική Υπηρεσία Αναπλάσεων Ελευθέρων Κοινοχρήστων Χώρων Αστικών Περιοχών (ΕΥΔΕ/ΑΕΚΧΑΠ) με Προϊστάμενο (αργότερα Γενικό Δ/ντή) τον Κώστα Παυλόπουλο, καταπιάστηκα, εντολή του Στ. Μάνου, με τη μελέτη του θέματος εξασφάλισης χώρων στάθμευσης στα νεοαναγειρόμενα κτίρια. Θέμα που η

αντιμετώπισή του δεν είχε απασχολήσει τη χώρα μας, αν και τα προβλήματα στάθμευσης είχαν ενταθεί. Ξεκίνησα με πολύ ενθουσιασμό και ως πρώτο βήμα αναζήτησα τις αρχές, τα κριτήρια, τα πρότυπα, τα μέτρα εφαρμογής άλλων χωρών με μακρά εμπειρία στο θέμα. Στα νομικά ζητήματα με βοηθούσαν η κ. Αλίκη Χατζοπούλου Διδάκτωρ Νομικής, δυστυχώς χάθηκε από τον κόσμο μας και ο τότε Νομικός Σύμβουλος του Υπ. Δημοσίων Έργων. Υιοθετήθηκαν ο νόμος 960/1979 και τα οικεία Π.Δ.

Παράλληλα στην ΕΥΔΕ προχωρούσαν οι μελέτες πεζοδρόμησης του σταυρού *Βουκουρεστίου- Βαλαωρίτου*, η πρώτη πεζοδρόμηση της χώρας που δόθηκε σε χρήση το 1978. Με βάση ευρύτερο πρόγραμμα ακολούθησαν και άλλες πεζοδρομήσεις στο *Εμπορικό Τρίγωνο* και στην Πλάκα. Ως αναπληρώτρια προϊσταμένου μπλέχτηκα στο αντικείμενο, όπως και στην ανάπτυξη του εγκαταλελειμμένου χώρου της Ριζαρείου Σχολής, που σήμερα αποτελεί ελεύθερο χώρο πρασίνου στην έξοδο του μετρό Ευαγγελισμός. Κυρίως όμως είχα την ευθύνη του προγράμματος *Παιδότοπων*, που τέθηκε και αυτό σε εφαρμογή το 1978. Εργάστηκα για όλα με ενθουσιασμό και έζησα το φιλόδοξο διακύβευμα που άφησε στη χώρα μας δείγματα γραφής. Η αποφασιστικότητα και οι πρωτοβουλίες του χαρισματικού Υπουργού, καλλιέργησαν τη βεβαιότητα ότι πολλά μπορούν να γίνουν με προσπάθεια και θέληση.

Θυμάμαι, ειδικά για τους παιδότοπους, την ανυπαρξία κάθε, πρόχειρης έστω, καταγραφής υπάρχουσας κατάστασης στους δήμους, την επίπονη προσπάθεια, ελλείψει οποιουδήποτε τεχνικού μέσου, για καταγραφή και χαρτογράφηση της υφιστάμενης κατάστασης, την ανεύρεση στοιχείων (σε κάθε Δήμο) για τον αριθμό παιδιών προσχολικής και σχολικής ηλικίας και για τον προσδιορισμό των αναγκών, με βάση πληθυσμιακά στοιχεία, πυκνότητα περιβάλλοντος και διεθνή πρότυπα. Οι χώροι βρέθηκαν, κυρίως στις πυκνοδομημένες συνοικίες (δρόμοι αμελητέας κυκλοφοριακής εξυπηρέτησης, εγκαταλελειμμένα αδιαμόρφωτα κοινόχρηστα ανοίγματα), εξοπλίστηκαν με τα απαραίτητα όργανα και τριπλασίασαν την επιφάνεια ελεύθερων χώρων παιχνιδιού στην ευρύτερη περιοχή της πρωτεύουσας.

Το σύνολο των συναδέλφων στην ΕΥΔΕ προσέφερε τον καλλίτερο εαυτό του. Ήταν οι: Σέβα Καρακώστα -εξαιρετικά σημαντική η συνεισφορά της-, Αλέκος Αλιέας, Κώστας Κανδηλώρος, Γρηγορόπουλος, Αντώνης Κρητικός, Νατάσα Ρεμούνδου, βασικοί συνεργάτες για την πεζοδρόμηση. Στους παιδότοπους είχαν εργαστεί περισσότεροι, διαφορετικοί κατά περιόδους. Οι: Νίκος Ελευθερίου -μας τάραξε η απώλειά του-, Νίκος Μαχαριανάκης -έφυγε από τον κόσμο μας νεότερος-, Ειρήνη Έρωτα, Γιάννης Μακρίδης, Απόστολος Καρασαβίδης, Κώστας Νούσης, Δώρα Μαράτου, Νίκος Αραχωβίτης, Χρυσάνθη Δημητρακοπούλου -δυστυχώς δεν είναι πια μαζί μας-, Παππαλαμπρόπουλος. Αναφέρθηκα σε όσους είναι δυνατόν να θυμάμαι, ζητώντας συγνώμη για ενδεχόμενες παραλήψεις.

Θέλω να σταθώ σε στάδια πορείας, καθοριστικά για το αποτέλεσμα και ίσως παραγνωρισμένα. Για να προχωρήσουν οι μελέτες πεζοδρόμησης και η εφαρμογή τους, οι παιδότοποι, όπως και η σωτήρια επέμβαση στην Πλάκα, προηγήθηκε η μελέτη και

έγκριση θεσμικού Πλαισίου, για τη διασφάλιση της νομιμότητας των όρων και προϋποθέσεων υλοποίησης του επιχειρησιακού προγράμματος. Όλα αυτά σε χρόνους ανέλπιστα σύντομους στα ελληνικά δεδομένα. Ο Στ. Μάνος είχε σπάσει τις μέχρι τότε κρατούσες νοοτροπίες και αντιλήψεις και διέθετε το χάρισμα να μας παρακινεί στη δουλειά.

Εκτός από το Π.Δ. «Εφαρμογής μελετών αναπλάσεων ελευθέρων κοινοχρήστων χώρων», που δεν περιοριζόταν σε επεμβάσεις διαμόρφωσης κοινοχρήστων χώρων αλλά και των κτιρίων που έχουν πρόσωπο σ' αυτούς, όπως και των υποχρεώσεων των παρόδιων ιδιοκτητών, προωθήθηκε το Π.Δ. κήρυξης του *Ιστορικού Κέντρου της Αθήνας* που περιελάμβανε την Πλάκα και το εμπορικό τρίγωνο, με ειδικούς όρους και περιορισμούς δόμησης, και άνοιξε το δρόμο για ειδικές ρυθμίσεις σε κηρυγμένα αξιόλογα κτίρια. Το Π.Δ. καθορισμού οδών ως πεζοδρόμων, τα Π.Δ καθορισμού παιδότοπων, η έγκριση κυκλοφοριακών μελετών και μελετών εφαρμογής (περιλαμβανομένων των πηγών χρηματοδότησης των έργων), ο Κανονισμός Λειτουργίας Πεζοδρόμων (προσαρμοσμένος στη φυσιγνωμία και τις λειτουργίες της οικείας περιοχής). Το σύνολο του θεσμικού πλαισίου ήταν προϊόν δουλειάς των εργαζομένων στην ΕΥΔΕ, όπως και οι μελέτες πεζοδρόμησης - διαμόρφωση, φύτευση, εξοπλισμός, όλα με επιλογή των πλέον κατάλληλων, κατά περίπτωση, υλικών της αγοράς. Έργο υπηρεσιακό και οι μελέτες εφαρμογής (τεύχη δημοπράτησης). Ειδικά οι κυκλοφοριακές μελέτες εκπονήθηκαν από δύο σπουδαίους συγκοινωνιολόγους που ο Στ. Μάνος επέλεξε: τον Κώστα Ζέκκο και το Γιώργο Γιαννόπουλο. Την εκτέλεση των έργων αναλάμβαναν εργολαβικές εταιρείες κατόπιν δημόσιων διαγωνισμών που διεξήγαγε η ΕΥΔΕ. Την ευθύνη επίβλεψης είχε το προσωπικό της ΕΥΔΕ, ίσως λίγοι θυμούνται το εργοτάξιο που στήθηκε στην Πλάκα για την οργάνωση/αντικατάσταση/υπογειοποίηση των δικτύων υποδομής - δίκτυα ομβρίων, υπονόμων, ενέργειας. Λίγοι γνωρίζουν πως ψυχή όλων αυτών ήταν ο Προϊστάμενος της ΕΥΔΕ Κώστας Παυλόπουλος, που σήκωσε αθόρυβα το μεγαλύτερο βάρος του εγχειρήματος. Ο Κώστας που το 1964, αρχιτέκτων ήδη εργαζόμενος, εγκατέλειψε τη γενέτειρά του Κωνσταντινούπολη, λόγω των διωγμών του ελληνισμού και ήρθε στην Ελλάδα. Χαρακτήρας με οργανωτικές και διοικητικές ικανότητες, γνώσεις, υπομονή, εξαιρετικά συνεργάσιμος, με εγρήγορση, σύνεση και συνέπεια, επέβλεπε και είχε την ευθύνη των πάντων. Η συμβολή του ήταν καθοριστική, τόσο στη μελέτη του θεσμικού πλαισίου και την επίβλεψη των αναγκαίων επιστημονικών μελετών, όσο και στην εφαρμογή των έργων. Ειλικρινά δεν ξέρω αν το αποτέλεσμα θα ήταν το ίδιο, χωρίς τη δική του συνεισφορά.

Ειδικά για την Πλάκα σχεδιάστηκαν και οργανώθηκαν ευρύτερες παρεμβάσεις. Με την εθελοντική προσφορά του Καθηγητή Διονύση Ζήβα και του Πολεοδόμου Γιάννη Μιχαήλ, η συνδρομή των οποίων ζητήθηκε από το Στ. Μάνο, καταγράφηκαν τα αξιόλογα κτίρια και προωθήθηκε ο στόχος μιας ριζικής, ρεαλιστικής μεταβολής των χρήσεων γης, στη βάση ορθολογικών και εφικτών λύσεων. Την περίοδο αυτή ανέλαβα καθήκοντα προϊσταμένης της Δ/σης Πολεοδομικών Μελετών στην οποία υπαγότανε τότε και το τμήμα Παραδοσιακών Οικισμών. Ο Κώστας Παυλόπουλος είχε επιλεγεί Γενικός Δ/ντής με ό,τι αυτό σήμαινε για την απρόσκοπτη επιτήρηση των πάντων. Λόγω

της θέσης μου συνεργαζόμουν αμέσως με τους υπευθύνους πρωτεργάτες Ζήβα και Μιχαήλ. Οι συναντήσεις μας στο Υπουργείο αφορούσαν την πορεία των μελετών, τα θεσμικά προβλήματα και γενικά τα θέματα που έπρεπε να αναληφθούν από τη Διοίκηση. Ήξερα ότι τον Καθηγητή βοηθούσε ομάδα προπτυχιακών σπουδαστών του ΕΜΠ, που τότε δεν γνώριζα. Το αποτέλεσμα των παρεμβάσεων στην Πλάκα είναι γνωστό, απλώς το οικείο Π. Δ/γμα δεν πρόλαβε να εκδοθεί, λόγω κυβερνητικού ανασχηματισμού και μετακίνησης του Στ. Μάνου σε άλλο Υπουργείο.

Η εμπειρία με έχει διδάξει πως τίποτα στη δουλειά που οργανώνεται με αξιακές αρχές και επιστημονικά κριτήρια δεν πάει χαμένο. Ήδη το 1980 με Π.Δ/γμα κηρύχτηκαν διατηρητέα ορισμένα από τα αξιόλογα κτίρια στην Πλάκα. Ακολούθησε σύντομα η Υπουργία του αείμνηστου Αντώνη Τρίτση που συνέχισε με τον ίδιο ζήλο την ολοκλήρωση του προγράμματος προστασίας/αναβάθμισης της Πλάκας και την έκδοση του οικείου Π.Δ. Ο εκσυγχρονισμός σε χωροταξικό-πολεοδομικό επίπεδο που είχε ξεκινήσει ο Στ. Μάνος, σε εφαρμογή του άρθρου 24 του Συντάγματος (ν.947/1979) δεν παραγνωρίστηκε. Θεσπίστηκε όμως νέο πλαίσιο ο Ν.1337/1983, νόμος μεταβατικός. με στόχο την αναγνώριση της πραγματικής πόλης (περιοχές αυθαιρέτων γύρω από τον οικιστικό ιστό, οικισμοί χωρίς όρια, χωρίς σχέδιο...) και μια περισσότερο φιλολαϊκή αντίληψη. Εισήγαγε παράλληλα σημαντικές διατάξεις, όπως ο έλεγχος του περιαστικού χώρου (ΖΟΕ), η ελεύθερη πρόσβαση στις ακτές (τη θυμηθήκαμε πολύ αργά στην εκατόμβη στο Μάτι) και μια αξιόπαινη μεθοδολογία οργάνωσης του προγράμματος. Το εγχείρημα, γνωστό ως Επιχείρηση Πολεοδομικής Ανασυγκρότησης (ΕΠΑ), ξεκίνησε με πολλές προσδοκίες, χωρίς τελικά να φτάσει στα αναμενόμενα αποτελέσματα. Έφερε ωστόσο την κοινή γνώμη κοντά στις έννοιες του σχεδιασμού, στην ανάγκη φροντίδας για το χώρο που ζούμε. Η ενασχόλησή μου με την ΕΠΑ ξεκίνησε το 1983 εποχή της θητείας μου στο Ναύπλιο, δεδομένου ότι μέρος της ευθύνης του προγράμματος είχε περάσει στις τοπικές υπηρεσίες.

Επιστρέφοντας στην Αθήνα το 1985 εντάχθηκα στη Δ/ση Πολεοδομικού Σχεδιασμού, με Δ/ντρια, κατά ευτυχή συγκυρία, τη Φανή Αναϊρούση. Από τον τρόπο δουλειάς της Φανής και τη συνεργασία μαζί της διδάχτηκα πολλά. Η ίδια, προσωπικότητα με ευρεία καλλιέργεια, ειλικρίνεια, αξιοπρέπεια, επόπτευε έναν όγκο δουλειάς, που απλώθηκε στο σύνολο της χώρας (Γ.Π.Σ., Ζ.Ο.Ε., πολεοδομικές μελέτες, πράξεις εφαρμογής...), με εμπιστοσύνη στο έργο των υφισταμένων της, παρεμβαίνοντας όπου και όταν χρειαζόταν. Το σύνολο των μελετών εκπονούνταν ιδιώτες μελετητές και η υποβολή τους στη Δ/ση ακολουθούσε στάδια/φάσεις. Δουλειά μας να τις παραλάβουμε, να τις ελέγξουμε τόσο τυπικά και νομικά (προδιαγραφές, οικείο θεσμικό πλαίσιο) όσο και ποιοτικά και να δώσουμε κατευθύνσεις για το επόμενο στάδιο. Οι μελετητές ήταν συνεργάτες μας, χωρίς ωστόσο να λείπουν οι αντιπαραθέσεις αντίληψης, θέματα που η Φανή Αναϊρούση είχε την ικανότητα να διαχειρίζεται.

Οι μεγαλύτερες δυσχέρειες εστιαζόντουσαν στις πολεοδομικές μελέτες. Ένα ατέρμονο πάρε-δώσε μεταξύ υπηρεσίας, δήμων, μελετητών, αιτήματα πολιτών, πιέσεις δημοτικών αρχών, γραφειοκρατικά γρανάζια, χάσιμο χρόνου, κόπου και χρήματος. Εντονότερα

ήταν τα προβλήματα των πράξεων εφαρμογής. Η ανυπαρξία σαφούς ιδιοκτησιακού καθεστώτος, οι κλιμακωτές εισφορές, ο υπολογισμός εμβαδού των ιδιοκτησιών ως είχαν το 1982, οδηγούσαν σε ένα λογιστικό αδιέξοδο και εν κατακλείδι στη μη εφαρμογή του σχεδιασμού. Διαδέχτηκα τη Φανή Αναϊρούση (1990), όταν αποχώρησε από την υπηρεσία, και συνέχισα το έργο της σε μια ατμόσφαιρα που τίποτα δεν άλλαζε, ενώ η ένταση των προβλημάτων μεγάλωνε. Τα ΓΠΣ άρχισαν να εγκρίνονται με σταθερούς ρυθμούς κι αυτό μας πρόσφερε μια ηθική ικανοποίηση. Όμως οι πολεοδομικές μελέτες προχωρούσαν αργά και οι πράξεις Εφαρμογής καρκινοβατούσαν στα ίδια γρανάζια.

Παρεμφερή προβλήματα συνόδευαν τις προσπάθειες προστασίας της πολιτισμικής μας κληρονομιάς. Στόχος ήταν η κήρυξη ως διατηρητέων συνόλου αξιόλογων κτιρίων μιας γειτονιάς και η κήρυξη παραδοσιακών οικισμών με ειδικούς όρους και περιορισμούς δόμησης. Σε σημαντικό αριθμό οικισμών της Χώρας είχαν εγκριθεί ΓΠΣ από τα οποία αντλούσαμε κατευθύνσεις για τις χρίζουσες προστασίας περιοχές. Το σύνολο των στελεχών του οικείου τμήματος αγαπούσε το αντικείμενο. Ενδεικτικά θα αναφερθώ στο ειδικό καθεστώς δόμησης που θεσπίστηκε για τη Λακωνική Μάνη, τα Φηρά, την Οία, το Πήλιο, το Ναύπλιο,... Επίσης στις *Ειδικές Ρυθμίσεις*, πρωτοποριακές για την εποχή, που φέραμε σε πέρας (ως επιβλέπουσες, υπεύθυνες τελικών επιλογών) με τη συνάδελφο Φούλη Κοσμόγλου, Προϊσταμένη του οικείου Τμήματος. Ήταν: η προσθήκη/επέκταση στο ιστορικό κτίριο του Μουσείου Μπενάκη επί της οδού Βασ. Σοφίας και στο Μουσείο Φυσικής Ιστορίας Γουλανδρή (Κέντρο Γαία). Οφείλω να σημειώσω ότι οι συγκεκριμένες ειδικές ρυθμίσεις προωθήθηκαν επί Υπουργίας Στέφανου Μάνου, κατά την οποίαν είχε θεσπιστεί και το οικείο νομικό πλαίσιο.

Αντιμέτωποι στην προσπάθειά μας τα ιδιωτικά συμφέροντα, μικρά ή μεγάλα, οι αντιδράσεις των ιδιοκτητών, οι κάθε είδους παρεμβάσεις και πιέσεις. Το έργο μας, αναπόφευκτα, ερχόταν σε αντίθεση με το δικαίωμα κάθε πολίτη να διαθέτει ελεύθερα τα ιδιοκτησιακά του δικαιώματα. Ανάλογη κατάσταση αντιμετώπισα και στη Δ/ση Χωροταξίας, όταν ανέλαβα το τμήμα Ειδικών Χωροταξικών Μελετών.

Η δουλειά στο Δημόσιο, πιστεύω και σε κάθε άλλο κλάδο, είναι συλλογική. Το αποτέλεσμα συνιστά προϊόν ομαδικής προσπάθειας. Θέλω συνεπώς να αναφέρω τους βασικούς συνεργάτες/τμηματάρχες της Δ/σης Πολεοδομικού Σχεδιασμού Φούλη Κοσμόγλου, Παναγιώτα Καπερώνη, Χριστίνα Κοσμά, Αντώνη Παραπανήσιο, αλλά και νεώτερα (ιεραρχικά) στελέχη όπως οι: Αμαλία Κουδούνη, Όλγα Μουτζαλιά, Σάντρα Νούλα (θα τη θυμόμαστε πάντα), Κώστας Κωνσταντινίδης, Γιάννης Λουλουργάς, Ράνια Βαλέτα, Μελίνα Δροσινού, Λώρη Παππά, Πόλυ Σαββίδου, Ιωάννα Σωτηρίου, Νίκος Βοϊβόνδας, Μαργαρίτα Καραβασίλη, Στάθης Σύρος, Βάνα Γεωργανά, Αλέξανδρος Ξυντάρης, Γιώργος Ράμμος, Αγγελική Γαβαλά, Ειρήνη Ρίγγα, Νατάσα Ρέλια, Γιώργος Κουτσοδημήτρης, χωρίς την παραμικρή πρόθεση να αγνοήσω ή υποτιμήσω την προσφορά όλων.

Οφείλω μια ειδική αναφορά σε ένα καίριο πεδίο εμπειρίας κατά τη θητεία μου στο Δημόσιο. Η πλειονότητα των μελετών, μετά την ολοκλήρωση, απαιτούσε έκδοση Π.Δ/τος

και συνεπώς ενδελεχή προέλεγχο από το Σ.τ.Ε. Οι δικαστές (Ε τμήμα) μας καλούσαν για παροχή διευκρινήσεων και στήριξη των επιλογών μας. Είχα έγκαιρα συνειδητοποιήσει πως οι προς θεσμοθέτηση πράξεις της Διοίκησης έπρεπε να είναι σύμφωνες με όσα οι Νόμοι και το Σύνταγμα ορίζουν. Με διέπνεε επίσης μια έμφυτη τάση ενασχόλησης με ζητήματα δικαίου, κάτι που επηρέασε θετικά το σύνολο της δουλειάς μου. Αισθάνομαι ευγνωμοσύνη προς τους Δικαστές του Ε τμήματος με τους οποίους συνεργάστηκα κατά τον έλεγχο των σχεδίων Π.Δ/των. Απαντούσα χωρίς υπεκφυγές στις ερωτήσεις τους, κατανοούσα τις παρατηρήσεις και διδασκόμουν από τη μεθοδολογία, τον ειρμό σκέψης, τον τρόπο που εξέταζαν και ανέλυαν τα θέματα. Είχα την τύχη να γνωρίσω τον Μιχαήλ Δεκλερή (πρόεδρο τότε του Ε τμήματος), μια σημαντική προσωπικότητα του περιβαλλοντικού κινήματος στην Ελλάδα και αργότερα τον Κωνσταντίνο Μενουδάκο, συμπρωταγωνιστές και οι δύο μιας πρωτοποριακής νομολογίας βιώσιμης ανάπτυξης, που επηρέασε έντονα τις εξελίξεις των καιρών μας. Έχω πάντα στο νου ότι το Σ.τ.Ε. μέσω της νομολογίας, ήταν ο μοχλός που ώθησε τη διοίκηση στη μελέτη και προώθηση σχεδίων χωροταξικού σχεδιασμού, όπως το Σύνταγμα και ο νόμος ορίζουν.

«Αιώνιες αρχές διέπουν τη συμπεριφορά μας:

Η Αλήθεια, η Δικαιοσύνη, η Λογική.

Η θρησκεία της Λογικής ιδρύει τη δημοκρατία των νόμων.

Εκτός νόμων όλα είναι στείρα και νεκρά.»

Πηγή: Ο επαναστατημένος άνθρωπος (Saint-Just.) / Albert Camus

ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΓΙΓΝΕΣΘΑΙ ΚΑΙ ΟΙ ΔΕΣΜΟΙ ΜΕ ΑΥΤΟ

Ένωθα πάντα ελληνίδα και ευρωπαϊά, αυτές ήταν οι ρίζες μου. Η πορεία της Ε.Ο.Κ. ήταν στο κέντρο των ενδιαφερόντων μου, πριν ακόμα ενταχθούμε σ' αυτήν. Δεν με κέντριζαν η οικονομική ανόρθωση και ασφάλεια, αφετηρίες της ενοποιημένης Ευρώπης βάσει των αναγκών του '50, αλλά η πολιτιστική της κληρονομιά και το πολιτιστικό της μέλλον. Με γοήτευε η ομολογία του Jahn Monnet: «Αν μπορούσα να ξεκινήσω εκ νέου την Ευρώπη, θα ξεκινούσα από τον Πολιτισμό». Ως εργαζόμενη στο ΥΠΕΧΩΔΕ είχα παραστεί σε υπηρεσιακές συναντήσεις της Ε.Ε. και είχα συνοδεύσει την Υφυπουργό Ελισάβετ Παπαζώη σε Συμβούλια. Η ευαισθητοποίησή μου στα θέματα περιβάλλοντος ήταν έντονη, από τα «μαθήματα» του Σ.τ.Ε., την υποβάθμιση της ευλογημένης ελληνικής φύσης που με θλίψη βίωνα και την ενασχόλησή μου με το Νόμο-Πλαίσιο για το Περιβάλλον 1650/1986. Ποτέ δεν σκέφτηκα, ούτε επιδίωξα το ενδεχόμενο αρχής μιας νέας δουλειάς για το περιβάλλον και μάλιστα στις Βρυξέλλες. Η επιλογή ήταν του Υπουργού Κώστα Λαλιώτη (αρμόδιος Υφυπουργός Θ. Κολιοπάνος) μετά από πρόταση του Γεν. Δ/ντή Περιβάλλοντος Γιάννη Βουρνά, ο οποίος και με παρακίνησε, με ενθάρρυνε να δεχτώ τη νέα θέση. Βρέθηκα στις Βρυξέλλες, στη Μόνιμη Ελληνική Αντιπροσωπεία (ΜΕΑ), υπεύθυνη του τομέα Περιβάλλοντος. Προκάτοχός μου η εκλεκτή

συνάδελφος και φίλη Αθηνά Μουρμούρη Δρ Μηχανικός Περιβάλλοντος-Χωροτάκτης (μετέπειτα Γεν. Δ/ντρια Πολεοδομίας), που με βοήθησε στην ένταξή μου στο νέο περιβάλλον. Ήδη πριν φύγω από την Ελλάδα, μελέτησα προσεκτικά τις διατάξεις της τότε Συνθήκης (Μάαστριχτ και Αμστερνταμ από το 1997), τις αρμοδιότητες και λειτουργίες των οργάνων της Ε.Ε., την οργάνωση της Γεν. Δ/σης Περιβάλλοντος (αρμοδίας τότε και για το κλίμα), όπως και τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων.

Θεωρώ την περίοδο εργασίας στη ΜΕΑ ως την πλέον κοπιαστική, σημαντική και παραγωγική της πορείας μου. Συνδέθηκα με τους εκπροσώπους των άλλων Κρατών Μελών (Κ.Μ.), γνώρισα τις επιδιώξεις, τα προβλήματα, τις ανάγκες και προτεραιότητες της χώρας τους. Άκουγα τις θέσεις τους και τις σεβόμουν, όπως ακριβώς ήθελα να σέβονται τις δικές μου. Οι διαδικασίες ήταν σαφώς γραφειοκρατικές, αλλά προχωρούσαν κατά στάδια ιεραρχικά, με προκαθορισμένα χρονοδιαγράμματα: Πρόταση Ευρ. Επιτροπής, Ομάδα Περιβάλλοντος, στην οποίαν ανήκα, Συμβούλιο Μονίμων Αντιπροσώπων –CORREPER– Συμβούλιο Υπουργών, Συνδιαλλαγή με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο όπου χρειαζόταν. Φτάναμε τελικά στη λήψη απόφασης, παρά τις όποιες αρχικές αντιδράσεις και επιφυλάξεις. Αποτέλεσμα συμβιβασμού; Ασφαλώς Ναι, ακόμα και όταν οι αποφάσεις ήταν πλειοψηφικές και σπανιότατα ομόφωνες. Η ανάπτυξη δεσμών συνεργασίας μεταξύ Κ.Μ. (15 συνολικά τότε) με διαφορετική οικονομική και κοινωνική κατάσταση, διαφορετικά συμφέροντα και αντιλήψεις ήταν προϋπόθεση για την επίτευξη της μεγίστης δυνατής συναίνεσης. Στόχος της Ε.Ε. ήταν η πορεία προς μια ισότιμη ορθολογική διαχείριση του περιβάλλοντος, οικονομική ανάπτυξη και κοινωνική ευημερία.

Το ωράριο εργασίας ήταν σκληρό, το οργανόγραμμα προκαθορισμένο με σπάνιες αποκλίσεις σε έκτακτες περιστάσεις. Κάθε Κ.Μ. με την ανάληψη της Προεδρίας, γνωστοποιούσε το χρονοδιάγραμμα των προς εξέταση θεμάτων – ολοκλήρωση όσων είχαν ήδη ξεκινήσει, εξέταση νέων προτάσεων της Ευρ. Επιτροπής. Όριζε τις ημερομηνίες του Συμβουλίου Υπουργών Περιβάλλοντος (δύο τακτικών ανά εξάμηνο και ένα άτυπο). Η κρατούσα τάξη πραγμάτων και το σύστημα δουλειάς με γοήτευαν. Ταίριαζαν απόλυτα στην ιδιοσυγκρασία μου, στη θέλησή μου, στον ειρμό με τον οποίον πίστευα ότι έπρεπε να κινούνται οι εργασιακοί μοχλοί. Τα πάντα εντασσόντουσαν σε ένα σύστημα που σου επέτρεπε να οργανώνεις την πορεία σου, να γνωρίζεις προτεραιότητες και θέματα στα οποία καθημερινά όφειλες να ενσκήψεις, και να πράττεις ανάλογα, γιατί ο χρόνος δεν περίμενε, κυλούσε με τη δική του ταχύτητα. Ήταν ακριβώς το αντίθετο μιας συνήθους κατάστασης στο Υπουργείο, όπου καθημερινά είχα κατά νουν να ασχοληθώ με τρία θέματα και αντ' αυτών έβγαζα σε πέρας πέντε άλλα.

Η ενασχόλησή μου με την Περιβαλλοντική Πολιτική της Ε.Ε. ξεκίνησε την περίοδο που αξιακοί στόχοι και κατευθύνσεις διαγραφόντουσαν στο Πέμπτο Πρόγραμμα Δράσης για το Περιβάλλον: «*Στόχος η αειφορία*»: Άρση της αντίθεσης ανάμεσα στην προστασία του περιβάλλοντος αφενός, στην οικονομική ανάπτυξη και κοινωνική συνοχή αφετέρου. Η πολιτική προσέγγιση διέφερε από τα προϋφιστάμενα Προγράμματα Δράσης. Υιοθετούσε την Αρχή της Πρόληψης και της Ενσωμάτωσης του Περιβάλλοντος στις άλλες Πολιτικές.

Αναγκαία προς τούτο η θέσπιση μέτρων για τον έγκαιρο περιορισμό ουσιών και δραστηριοτήτων που εξαντλούν τους φυσικούς πόρους ή μπορούν να βλάψουν το περιβάλλον. Τα προς λήψη θεσμικά εργαλεία –Οδηγίες, Κανονισμοί, Αποφάσεις– απαιτούσαν ένα ευρύ πεδίο ειδικών γνώσεων και συνεπώς μεγάλη προσπάθεια εκ μέρους μου σε μελέτη και εμπέδωση. Ένας αγώνας δρόμου που συνειδητά επέλεξα να διατρέξω. Για τη στήριξη των ελληνικών θέσεων όφειλα να προβάλλω ορθολογικά, επιστημονικά επιχειρήματα. Η συνεργασία με στελέχη των αρμόδιων υπηρεσιών του Υπουργείου (Δ/νσεις Περιβαλλοντικού Σχεδιασμού και Ε.Α.Ρ.Θ.) και η βοήθεια που μου παρασχέθηκε ενίσχυσαν τις προσπάθειές μου. Με άτομα τα οποία δεν γνώριζα καλλιεργήθηκε μια συνεχής επικοινωνία ενημέρωσης και ανταλλαγής απόψεων, αποτελεσματική προς όφελος της χώρας. Οφείλω να αναφερθώ στους: Ράνια Σπυροπούλου/Βιολόγο-Master Διαχείρισης Φυσικού Περιβάλλοντος, Γιώργο Αλβανόπουλο/Βιολόγο, Γιώργο Μουζάκη/Χημικό μηχανικό, Λοίζο Βύρα/Δρ. Χημικό, Γιάννη Δερμιτζάκη/Μηχανολόγο, Νίκο Μάναλη/Χημικό-Master, Δημήτρη Χατζηδάκη/Δρ. Χημικό Μηχανικό, Κυριάκο Ψύχα/Πολιτικό Μηχανικό-Master. Θα αναφερθώ τέλος στην Αναστασία Λαζάρου Μπακάλη/Δρ. Χημικό, Προϊσταμένη του Τμήματος Νερών. Συνεργαστήκαμε σε όλο το στάδιο της επίπονης διαβούλευσης για την οδηγία-πλαίσιο για τα νερά, όπως και αργότερα στο Υπουργείο για την εφαρμογή της οδηγίας-πλαίσιο και το Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα Ελέγχου της Ποιότητας Νερών Κολύμβησης/Γαλάζιες Σημαίες (τομέας με άριστες επιδόσεις της χώρας). Μας συνέδεσε έκτοτε στενή, ελκρινής φιλία.

Αντιστάθμισμα στην κούραση ήταν η ηθική ικανοποίηση για την εκτίμηση και την αναγνώριση του έργου μου από τις Προϊστάμενες Αρχές του ΥΠΕΧΩΔΕ (Υφυπουργός Κολιοπάνος, Γεν. Δ/ντής Περιβάλλοντος Γιάννης Βουρνάς) και βέβαια από τους Προϊσταμένους στη ΜΕΑ. Τους Πρέσβεις Αδαμάντιο Βασιλάκη και το διάδοχό του Δημήτρη Ράλλη. Με στήριζαν, με κατεύθυναν, με κάλυπταν σε ζητήματα πολιτικής φύσης, αντάλλασα μαζί τους σκέψεις και επιφυλάξεις και είχα τη βοήθειά τους όπου και όποτε χρειαζόταν. Συνέβαλαν τα μέγιστα στην ανταπόκρισή μου στις τρέχουσες διαδικασίες του Συμβουλίου και του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου.

Στις οδηγίες για τις οποίες εργάστηκα συγκαταλέγονται οι: 2000/60/ΕΚ/καθορισμός Κοινοτικού Πλαισίου Δράσης για τα ύδατα, 96/61/ΕΚ- IPPC - /ολοκληρωμένος έλεγχος και πρόληψη της ρύπανσης και Αποφάσεις εφαρμογής της, 96/82/ΕΚ και τροποποίησή της 2003/105/ΕΚ – Seveso II - /πρόληψη για μεγάλα βιομηχανικά ατυχήματα, 98/83/ΕΚ/ ποιότητα του πόσιμου νερού, 99/31/ΕΚ/υγιεινή ταφή αποβλήτων, 2000/53/ΕΚ/ οχήματα στο τέλος κύκλου ζωής, 2000/76/ΕΚ/ αποτέφρωση αποβλήτων, 2001/18/ΕΚ Γενετικά Τροποποιημένοι Οργανισμοί, 2001/42/ΕΚ/ εκτίμηση περιβαλλοντικών επιπτώσεων σχεδίων και προγραμμάτων, 2002/96/ απόβλητα ειδών ηλεκτρικού και ηλεκτρονικού εξοπλισμού, 2003/4/ΕΚ/ πρόσβαση κοινού στις περιβαλλοντικές πληροφορίες, 2003/35/ΕΚ συμμετοχή του κοινού στην κατάρτιση σχεδίων και προγραμμάτων Περιβάλλοντος. Συμμετείχα επίσης στις διαδικασίες θέσπισης του 6ου Προγράμματος Δράσης για το Περιβάλλον –Απόφαση 1600/2002/ΕΚ– και καθορισμού του δικτύου Natura (εφαρμογή της οδηγίας θέσπισης 92/43/ΕΟΚ).

Καίριο αντικείμενο ενασχόλησης η αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής. Το 1997 το Πρωτόκολλο του Κιότο ρύθμιζε ζητήματα που είχαν συμφωνηθεί στη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για την Κλιματική Αλλαγή, κατά τη Διάσκεψη Κορυφής του Ρίου το 1992. Έθεσε ποσοτικούς στόχους μείωσης ή σταθεροποίησης των αερίων του θερμοκηπίου, σε σχέση με τα επίπεδα του 1990, μόνο για τις ανεπτυγμένες χώρες και για ορισμένες που ανήκαν στο πρώην ανατολικό Βloc. Στόχος ένα συνολικό ποσοστό μείωσης 5,2%, που με βάση την αρχή της *«κοινής αλλά διαφοροποιημένης ευθύνης»* επιμερίστηκε μεταξύ των Συμβαλλομένων Μερών (Σ.Μ.). Περίοδος εφαρμογής των δεσμεύσεων από 2008 έως 2012. Δέσμευση της Ε.Ε. ήταν να μειώσει τις εκπομπές της κατά 8%. Μεταξύ των Σ.Μ. ξεκίνησαν διαπραγματεύσεις για την επίλυση ζητημάτων συνδεδεμένων με την εφαρμογή του Πρωτοκόλλου. Αναζητήθηκαν εναλλακτικές λύσεις συνδεδεμένες κατ' ουσίαν με τους μηχανισμούς της αγοράς. Αντικείμενο ενασχόλησής μου ήταν και ένα θέμα που αφορούσε όχι απλώς την ποιότητα ζωής, αλλά το μέλλον όλων μας, το αύριο του Πλανήτη.

Οι εργασίες στην Ομάδα Περιβάλλοντος, στην ομάδα Εμπειρογνομόνων, στο CORREPER απαιτούσαν προετοιμασία, μαραθώνιες συνεδριάσεις. Η Ε.Ε. πρωτοστατούσε στην προσπάθεια ανεύρεσης λύσεων, ειδικά μετά την υπαναχώρηση των Η.Π.Α. από τα συμφωνηθέντα. Οι ονομαζόμενοι *«μηχανισμοί ευελιξίας»* ήταν τρεις: Ο μηχανισμός *«καθαρής ανάπτυξης»*, η εφαρμογή *«δεσμεύσεων από κοινού»* μεταξύ περισσότερων χωρών και το σύστημα *«εμπορίας δικαιωμάτων εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα»*.

Στα θέματα δεν θα ήταν δυνατόν να ανταπεξέλθω χωρίς τη συνδρομή ειδικών. Η συμβολή του Δημήτρη Λάλα, Μηχανικού Περιβάλλοντος, Καθηγητή Μηχανολογίας σε Πανεπιστήμια των Η.Π.Α. και Μετεωρολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, Δ/ντή και Πρόεδρο Δ.Σ. του Αστεροσκοπείου Αθηνών ήταν καίρια και ευεργετική. Σύμβουλος τότε του ΥΠΕΧΩΔΕ, με βοηθούσε στην κατανόηση επί μέρους ζητημάτων, ενώ η ενεργός συμμετοχή του στην Ομάδα Εμπειρογνομόνων τιμούσε τη χώρα μας. Σημαντική και η στήριξη του Στέλλιου Πεσματζόγλου, συνεργάτη του Δ. Λάλα στο Αστεροσκοπείο, που μετείχε ισάξια στην Ομάδα Εμπειρογνομόνων, κατά την εξέταση των κρίσιμων προβλημάτων της κλιματικής αλλαγής.